

ПРОЦЕС УПРАВЛІННЯ ОСВІТНИМИ ПОСЛУГАМИ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Малахова А. В.

Стаття присвячена дослідженню стану та розвитку освітнянської галузі на базі досвіду західних країн із розглядом необхідності управління інноваційним розвитком вітчизняного ринку освітніх послуг. Рациональне управління ринком освітніх послуг дозволить використовувати його як індикатор розвитку вітчизняної економіки, визначальну умову розвитку населення, актуальність і затребуваність тих або інших освітніх послуг, готовність до їх отримання на необхідному рівні якості. Запропонована система показників і модель ресурсної підтримки та раціонального механізму управління розвитком ринку освітніх послуг дозволить посилити його конкурентоспроможність.

Статья посвящена исследованию состояния и развития образовательной отрасли на базе опыта западных стран с рассмотрением необходимости управления инновационным развитием отечественного рынка образовательных услуг. Рациональное управление рынком образовательных услуг позволит использовать его как индикатор развития отечественной экономики, определяющее условие развития населения, актуальность и востребованность тех или других образовательных услуг, готовность к их получению на необходимом уровне качества. Предложенная система показателей и модель ресурсной поддержки и рационального механизма управления развитием рынка образовательных услуг позволит усилить его конкурентоспособность.

The article is sacred to research of the state and development of educational industry on the base of experience of occident with consideration of necessity of management innovative domestic market of educational services development. The rational management of educational services a market will allow to use him as an indicator of development of domestic economy, qualificatory condition of development of population, actuality and claimed of those or other educational services, readiness to their receipt on a necessity level of quality. The offered system of indexes and model of resource support and rational mechanism of management market of educational services development will allow to strengthen his competitiveness.

Малахова А. В.

канд. екон. наук,
ст. викл. ДДПУ
angela_malahova@mail.ru

ДДПУ – Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ.

УДК 330.341.2

Малахова А. В.

ПРОЦЕС УПРАВЛІННЯ ОСВІТНИМИ ПОСЛУГАМИ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Радикальні зміни в економіці і політиці України за останні роки торкнулися усіх сфер, включаючи і ринок освітніх послуг. Руйнування традиційних господарських зв'язків, кооперації та спеціалізації в промисловості, втрата багатьох ринків збуту, джерел ряду сировинних ресурсів, руйнування системи транспортних комунікацій, порушення нормальної роботи єдиної системи електропостачання і багато що інше – усе це привело до високих темпів скорочення вітчизняного валового національного продукту. Понад усе постраждали підприємства соціальної і обслуговуючої сфери, включаючи підприємства сфери освіти.

Впровадження ринкових методів господарювання сприяло переходу великої кількості учасників ринку освітніх послуг від бюджетного до самостійного фінансування. Це привело до активізації кризових явищ на ринку і необхідності пошуку методів для їх локалізації. У той же час будь-яка криза потрібна для реновації вже існуючих економічних зв'язків, оцінки їх раціональності, перегляду діючих методів і механізмів управління, побудови нових моделей організації взаємодії учасників ринку, а також підвищення рівня їх конкурентоспроможності за рахунок підвищення раціональності використання ресурсів і побудови програм ефективного розвитку.

Нині на ринку освітніх послуг пропозиція перевищує попит, відсутня раціональність розподілу витрат на навчання, та й якість освітніх послуг залишає бажати кращого. Потрібне відновлення стандартів якості вітчизняної освіти за рахунок комплексного поліпшення освітнього процесу, а також підвищення рівня інноваційної активності викладацького складу та студентів. Раціональне управління розвитком і конкурентоспроможністю вітчизняного ринку освітніх послуг дозволить використовувати його як індикатор розвитку вітчизняної економіки, визначальну умову розвитку населення, актуальність і затребуваність тих або інших освітніх послуг, готовність до їх отримання на необхідному рівні якості. При цьому не слід забувати про координуючу роль держави, що оплачує освіту для бідних верств населення за умови їх обов'язкового працевлаштування за профілем здобутої освіти протягом встановленого державою періоду часу.

Відсутність систем показників, ефективної моделі ресурсної підтримки та раціонального механізму управління розвитком досліджуваного ринку, визначили актуальність дослідження.

Науковий інтерес до проблем управління інноваційним розвитком і конкурентоспроможністю ринку освітніх послуг змусив звернутися до аналізу накопиченого теоретичного матеріалу. Так, рішення проблем розвитку інноваційної діяльності в даній області присвячені роботи таких зарубіжних учених, як: А. Барблан, Р. Герике, А. Дамодаран, Дж. Клір, Ю. Колір, Е. Крум, М. Мескон, Ф. Найт, Т. Сакайя, Б. Санату, Е. Харгадон, К. Херстатт і інші.

Значний внесок у розвиток інноваційної і венчурної діяльності у сфері освіти внесли праці російських дослідників, серед яких роботи : І.В. Абанкіной, Р. Н. Авербуха, В. І. Байденко, Е.О. Боярського, Е.Н. Геворкяна, Б.В. Железова, В. П. Колесова, М. В. Ларіонової, Л.М. Поліщука, Капліної О. С. [1, 2] та ін.

В Україні розробка концепції реформування вищої освіти входить до кола наукових інтересів таких визнаних вітчизняних фахівців як В.Андрущенко, М.Згуровський, К.Левківський, В.Луговий, В.Козаков, К.Корсак, В.Кремень, В.Огнев'юк, С.Ніколаєнко, М.Степко, Т. Фініков, Тимошенко О.В. та ін.

Проте, незважаючи на значну кількість робіт по інноваційній проблематиці, у вітчизняній економічній науці існує необхідність усебічного вивчення форм і методів управління інноваційним розвитком і конкурентоспроможністю ринку освітніх послуг.

Метою написання статті є розгляд заходів із вдосконалення методичних підходів до управління інноваційним розвитком і конкурентоспроможністю вітчизняного ринку освітніх послуг, що відповідають сучасним вимогам і закономірностям ринкових стосунків.

Відсутність системного підходу до питань реформування привела до низької інвестиційної привабливості системи освіти, неефективного використання ресурсів, що надходять туди, невідповідності структури потреб ринку праці та системи професійної освіти, слабкої інтеграції вищої освіти з науковою діяльністю.

Головними чинниками, що визначають необхідність вирішення проблеми програмно-цільовим методом, являються: стратегічна значущість проблеми для розвитку галузі; неможливість вирішення проблеми без концентрації різних видів ресурсів цільової підтримки з боку керівників різного рівня; необхідність досягнення високої ефективності виробничо-технологічних, організаційно-правових і інших заходів з метою забезпечення значного соціального, економічного і екологічного ефекту [3].

Для ефективної реалізації економічної політики держави важливо забезпечити комплексність та взаємозв'язок всіх заходів державної дії на національну економіку. Всі заходи повинні формуватися й описуватися в узагальнювальному документі, що розкриває реалізацію соціально-економічної стратегії країни [4].

Значною спробою врегулювати це питання на рівні законодавчої влади було прийняття Закону «Про вищу освіту» в 2014 році. Цей Закон встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на принципах автономії вищих навчальних закладів, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях [5].

Під ринком освітніх послуг (РОП) розуміється комплекс матеріальних взаємин учасників освітнього процесу, що надають і споживають основні та додаткові освітні послуги. Відповідно під управлінням інноваційним розвитком і конкурентоспроможністю (ІРК) розуміється специфічна, організована діяльність усіх суб'єктів ринку освітніх послуг по забезпеченню становлення, оптимального функціонування та постійного підвищення ефективності функціонування кожної освітньої установи, усіх підсистем (педагогічної, економічної, соціальної) окремо й самого досліджуваного ринку в цілому. Можливо виокремити основні тенденції управління інноваційним розвитком і конкурентоспроможністю ринку освітніх послуг :

1. впровадження системи безперервної освіти;
2. перехід українських освітніх стандартів на європейські, введення дворівневої системи підготовки кадрів;
3. комп'ютеризація ВНЗ і розвиток дистанційного навчання;
4. посилення інтеграції ринку освітніх послуг і ринку праці.

У сучасній практиці управління необхідно здійснювати своєчасні і адекватні управлінські дії на систему освіти, підтримувати в заданих межах основні показники якості підготовки і перепідготовки фахівців, що характеризують маркетингові, освітні, фінансово-економічні й організаційні процеси основних учасників досліджуваного ринку.

Є можливим виділити наступні методи управління розвитком ринку освітніх послуг :

- метод стратегічного планування шляхом ранжирування завдань управління (у рамках реалізації довгострокових цілей управління виникає безліч змін зовнішнього середовища і тим самим створюються стратегічні ситуації, які сприймаються системою управління ринком освітніх послуг, як стратегічні завдання);

- метод адаптивного управління при несподіваній зміні обставин і умов функціонування ринку (далеко не усі проблеми піддаються ідентифікації на ранніх етапах шляхом виявлення слабких сигналів, перетворюючись на стратегічні несподіванки);
- ситуаційний метод управління як відгук на минулі зміни в зовнішньому середовищі (при ухваленні рішень відносно майбутніх тенденцій функціонування ринку освітніх послуг велика роль відводиться етапу розпізнавання проблеми управління);
- програмно-цільовий метод управління (використання спрямоване на створення умов для максимально ефективного управління державними фінансами відповідно до пріоритетів державної політики у сфері освіти в умовах бюджетних обмежень);
- комплексний метод управління на основі регулювання ефективності функціонування ринку освітніх послуг (чотири напрями його реалізації : визначення зв'язку між рівнем функціонування ринку освітніх послуг і економічним розвитком країни; порівняльний аналіз країн по рівню розвитку економіки і РОП; розрахунок економічної ефективності ринку, що ґрунтується на складності праці; пошук бракуючого компонента);
- інтеграційний метод управління через оцінку доцільності інвестування в процес отримання цих послуг.

Непослідовне здійснення реформ відносно процесів функціонування освітніх послуг у поєднанні із скороченням об'ємів ресурсного забезпечення іноваційного розвитку та конкурентоспроможністю привели до наступних наслідків:

- формалізація держгарантій загальнодоступності і безкоштовності загальної середньої освіти і доступу до професійної освіти, що ведуть до зростання соціальної і територіальної нерівності в цій сфері;
- структурна деформація РОП : структура підготовки не співпадає з потребами ринку праці, росте нестача фахівців середньої ланки і кваліфікованих робочих кадрів;
- посилення розриву між традиційно високим рівнем професійної освіти в області точних і природних наук, що стулюються з ними розділів інженерної освіти, з одного боку, і якістю початкової і середньої професійної освіти, відірваних як від загальної і вищої професійної освіти, так і від потреб ринку праці, – з іншого боку. Це визначає низьку організаційну і технологічну культуру масового виробництва.

Тому необхідно звернути увагу на такого замовника, як «Бізнес». Бізнес може інвестувати кошти в професійний розвиток власного персоналу, а також в розвиток національної системи підготовки кадрів. Держава в цьому випадку створює правові і інші сприятливі можливості для ресурсної підтримки інститутів такого ринку. Наприклад, податкові пільги. Бізнес або, швидше, той його сегмент, який пов'язаний з наданням повчальних послуг, розвиває приватний ринок освітніх послуг [6].

Нині складається світовий освітній ринок. Цей ринок є висококонкурентним, оскільки освіта все більше стає способом просування країни на ринку праці і міжнародному ринку новітніх технологій, поступово перетворюється на один з провідних елементів геополітики і економічної стратегії держав при завоюванні нових ринків. Великою перешкодою тут є система ресурсної підтримки інститутів ринку освітніх послуг і слабка участь працедавців в їх розвитку, обумовлена тривалим спадом виробництва в більшості галузей.

Існує необхідність обліку скорочення можливостей держави в області ресурсної підтримки управління ринку освітніх послуг, що обумовлює необхідність формування нових підходів відносно ролі і місця держави у сфері регулювання діяльності основних інститутів досліджуваного ринку. Суспільство, що навчається та їх батьки мають право чекати від держави відповідального відношення до розробки основних напрямів політики в області ресурсної підтримки заходів іноваційного розвитку освітніх послуг, а також до виконання функції основного їх провайдера. При цьому держава повинна заохочувати інститути ринку до пошуку шляхів оновлення і до розвитку підприємництва для розширення бази ресурсної підтримки.

Розглянемо досвід управління ринками освітніх послуг провідних країн світу, таких як Великобританія, Німеччина, Франція і США. На основі порівняльного аналізу процесів управління ними може бути запропонована система показників, що характеризують ці процеси в українській економіці.

Великобританія. Практика управління розвитком ринку освітніх послуг Великобританії припускає:

- створення єдиної структури ресурсного забезпечення інноваційної діяльності університетів, політехнічних інститутів і коледжів;
- вдосконалення якості підготовки фахівців і, з цією метою, організацію зовнішнього контролю над якістю підготовки за допомогою загальнонаціонального аудиторського органу, створеного ВНЗ;
- встановлення тісних зв'язків ВНЗ із промисловими підприємствами і комерційними структурами для економічного розвитку країни і розширення бази ресурсної підтримки управління інноваційним розвитком ринку освітніх послуг;
- розширення доступу до вищої освіти дорослого населення і вдосконалення методик самофінансування інститутів ринку.

Німеччина. При збереженні традиційної фундаментальності система управління розвитком конкурентоспроможності освітніх послуг Німеччини багато в чому ефективна. Так, усе більш популярними стають навчальні програми, орієнтовані на отримання ступенів бакалавра і магістра, а також програми підвищення кваліфікації для тих, хто вже здобув яку-небудь вищу освіту. За останніх 25 років кількість іноземних студентів і аспірантів в Німеччині збільшилася в 4 рази, і нині німецький уряд проводить цілеспрямовану політику по залученню учнів з усіх країн світу.

Франція. У 1999 р. Франція ратифікувала Лісабонську Конвенцію про визнання кваліфікацій вищої освіти в європейському регіоні. Тим самим французький уряд почав реалізацію заходів щодо управління розвитком освітніх послуг у рамках Болонського процесу. Ринок освітніх послуг Франції включає 2 дуже важливі сектори: університетський і неуніверситетський. До неуніверситетського сектора відносяться такі ВНЗ, як Вищі школи, політехнічні інститути, інженерні школи й інші. Навчальний процес в усіх французьких ВНЗ заснований на циклічній схемі. В університетах прийнято поділ навчання на послідовні цикли, проте підготовка фахівців в області медицини здійснюється в університетах без такого поділу. У спеціалізованих ВНЗ такий поділ, як правило, також відсутній. В той же час зберігається різноманітність рівнів підготовки, при цьому рівень кожного професійного диплому може бути співвіднесений з рівнем відповідного диплому одного з трьох циклів університетської освіти.

США. Система управління освітніми послугами Америки відрізняється тісним зв'язком з великими корпораціями, а також з малими фірмами, частина яких породжена самими інститутами досліджуваного ринку. Система управління ринком освітніх послуг в США є найбільш децентралізована. Регулюючу роль в ній грає значною мірою суспільство, а не держава. Федеральному уряду належать тільки військові академії і ВНЗ для осіб з фізичними недоліками. Інші ВНЗ належать штату, й їх діяльність регулюється місцевим законодавством.

На основі вивчення зарубіжного досвіду є можливим запропонувати наступну систему показників управління розвитком ринку освітніх послуг. Перша група показників у складі системи - група показників корисності освітньої послуги, яку доцільно розбити на дві підгрупи. Показники першої (нормативи), відбивають принципову можливість реалізації послуг на ринку таких послуг. Друга підгрупа характеризує якість наданої освітньої послуги. Найважливішим принципом якісної сучасної вищої освіти є його фундаментальність. Хороша фундаментальна підготовка, що є основною відмінною властивістю, в першу чергу, університетського навчання, забезпечує успіх випускників як в професійній області, даючи йому основу в майбутній діяльності, так і в соціальній сфері, підвищуючи його соціальну захищеність, оскільки він порівняно легко може міняти спрямованість своєї роботи.

Іншим традиційним принципом української вищої освіти є тісний взаємозв'язок навчання та наукової, інноваційної діяльності. Тільки залучення студента до наукових досліджень дозволяє підготувати висококваліфікованого фахівця і створити базис для ринку освітніх послуг. Для реалізації принципів фундаментальності і зв'язку освіти і науки важливо, щоб учбовий процес здійснювали викладачі з високою науковою кваліфікацією.

Необхідно структурувати наступні показники якості освітньої послуги як підгрупи показників корисності, необхідних для оцінки розвитку ринку освітніх послуг :

- 1) питома вага викладачів з вченими ступеннями і званнями (як відношення до загальної кількості викладачів, що забезпечують цю освітню послугу);
- 2) питома вага штатних викладачів ВНЗ (виражена у відсотках доля від загальної кількості викладачів, що забезпечують цю освітню послугу);
- 3) забезпеченість учбово-лабораторними площами (площа кв. метрів на одного навчаного);
- 4) забезпеченість навчально-методичною літературою (умовних друкарських листів на одного навчаного);
- 5) комп'ютерна озброєність учбового і інноваційного процесу (об'єм годинника машинного часу на одного навчаного);
- 6) міра індивідуалізації навчання (кількість ставок персоналу на одного навчаного);
- 7) наявність спецкурсів і супутніх освітніх послуг.

До другої групи в системі показників управління слід віднести тільки один показник - показник ціни реалізації освітньої послуги, як чинник формування бази для самофінансування освітнього і інноваційного процесу інституту ринку освітніх послуг.

У групі якісних показників є можливим виділити наступні: показник довіри до інституту досліджуваного ринку (імідж); показник доступності освітньої послуги; показник інтенсивності комунікаційної активності.

Згідно інформації державної статистичної служби України [7], середньомісячна кількість економічно активного населення віком 15–70 років з питань економічної активності в середньому за I півріччя 2014р.) становила 20,2 млн. осіб, з яких 18,5 млн. були зайняті економічною діяльністю, а решта (1,7 млн.) – безробітні, тобто особи, які не мали роботи, але активно її шукали як самостійно, так і за допомогою державної служби зайнятості. Рівень зайнятості населення становив: у віці 15–70 років – 57,9%, а в працездатному віці – 65,7%. Рівень безробіття серед економічно активного населення віком 15–70 років становив 8,6%, а працездатного віку – 9,0%.

Із загальної кількості безробітних більше половини становили жінки.

За професійними групами найбільший попит на робочу силу на кінець вересня 2014р. спостерігався на робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (19,6% від загальної кількості заявлених вакансій) і кваліфікованих робітників з інструментом (19,5%), а найменший – на кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, рибозведення та рибальства (1,4%) і технічних службовців (3,5%).

Навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) у цілому по країні на кінець вересня 2014 року сягав 79 осіб. Порівняно з відповідним періодом минулого року зазначений показник зріс на 28 осіб.

Організаційно-структурні перетворення, обумовлені сучасними тенденціями управління, припускають перегляд структурно-функціонального статусу ринку. Очевидно, що функції досліджуваного ринку виступають як деяка результуюча складної комбінації інтересів різних економічних суб'єктів, включаючи державу. При цьому як регіональний, так і загальнодержавний інтерес репрезентується органами влади і управління і їх керівниками.

Таким чином, оптимальний облік організаційно-структурних перетворень в управлінні інноваційним розвитком конкурентоздатності ринку освітніх послуг можливий при забезпеченні планомірності його довгострокового і стратегічного функціонування, науковій обґрунтованості і об'єктивності планування і реалізації його структурно - функціонального статусу.

При цьому наукова обґрунтованість і об'єктивність зміни і поліпшення механізму управління досяжна тільки за умови застосування маркетингових досліджень. В даному випадку стратегічна спрямованість зміни структурно-функціонального статусу ринку освітніх послуг нерозривно пов'язана з чинниками, що склалися і змінюються в перспективі, характерними для етапу ринкових стосунків, що розвиваються, з економічною кризою, необхідністю структурної реорганізації економіки, системи відтворення кадрових ресурсів в Україні.

До основних заходів, які мають бути здійснені в області підвищення якості і забезпечення умов ефективного управління ринком освітніх послуг можуть бути віднесені:

- запуск регіональних центрів безперервної освіти;
- стимулювання економічного мислення споживачів і виробників послуг;
- розвиток посередницької інфраструктури РОП для узгодження і зближення інтересів виробника і споживача цих послуг з питань прийняття якості освіти.

Сучасні вимоги до якості робочої сили обумовлюють необхідність створення системи безперервної освіти, яка повинна не лише давати первинну, передуючу самостійній праці підготовку, але і служити постійно діючим механізмом, що забезпечує відповідність знань і навичок кожного зайнятого в народному господарстві працівника вимогам техніки і технології, що швидко змінюються, упродовж усієї його трудової діяльності. Усе це дозволить значно підвищити потенціал управління розвитком ринку освітніх послуг.

Забезпечення взаємодії в освітній і професійній орієнтації припускає чітке визначення функцій, напрямів, ділянок роботи, координацію дій кожного інституту ринку з точки зору розширення можливостей ефективного управління його іноваційним розвитком. Організаційна робота в області становлення і управління взаємодією між різними суб'єктами, що беруть участь в підготовці висококваліфікованих фахівців, виражається в уточненні цілей діяльності профорієнтації, узгодженні, взаємному консультуванні, в спільній підготовці і проведенні заходів.

ВИСНОВКИ

Зосередження координуючих функцій у рамках програми діяльності посередника між споживачів і виробником освітніх послуг дає можливість виявити основні напрями освітньої і професійної орієнтаційної діяльності і намітити перспективи розвитку конкурентоспроможності інститутів ринку освітніх послуг; визначити можливості професійного навчання і підготовки з урахуванням ринкової ситуації; повністю координувати діяльність по профорієнтації; забезпечити цей підхід в інформаційному і науково-методичному плані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Каплина О. С. *Організаційно-структурні перетворення і їх вплив на механізм управління інноваційним розвитком і конкурентоспроможністю ринку освітніх послуг* / О. С. Каплина // *Транспортна справа в Росії*. – 2009. – № 9.
2. Каплина О. С. *Практика державного стимулювання інноваційної діяльності ВНЗ* / О. С. Каплина, А.Ю. Шевяков // *Матеріали Всеросійської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми розвитку економічних систем : теорія і практика»*. – М. : 2008.
3. Малахова А.В. *Программно-целевой метод в управленні підприємством* / А.В. Малахова, Е.В. Мартиненко // *Економіка і регіон*. – Полтава, 2013.
4. Малахова А.В. *Використання програмно-цільового методу в стратегічному плануванні діяльності підприємства* / А.В. Малахова // *Вчені записки Кримського інженерно-педагогічного університету. Сер. Економічні науки*. – Сімферополь: НІЦ КІПУ, 2011. – № 28. – С. 132–135.
5. *Про вищу освіту* / Верховна Рада України; Закон від 01.07.2014 № 1556-VII [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
6. Тимошенко О.В. *Фінансовий механізм функціонування та розвитку вищої освіти в Україні: дис.канд. економ. наук: 08.00.08* / Тимошенко Ольга Василівна. – Суми, 2010. – 228 с.
7. *Державна служба статистики України* [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Стаття надійшла до редакції 08.10.2015 р.